

Complex Vogelenzang (De Geestgronden)

Een complex bestaat uit verschillende elementen, veelal in één periode tot stand gekomen, die met elkaar een bijzonder ensemble vormen. De karakteristiek wordt gevormd door het samenspel van en de samenhang tussen elementen: stedenbouwkundig plan, gebouwen, objecten, (semi) openbare ruimte, landschappelijke aanleg en beplanting.

Op 23 oktober 1924 koopt de Vereniging tot Christelijke Verzorging van Geestes- en Zenuwzieken het geaccidenteerde en beboste, 40 ha grote, duingebied aan dat bekend staat als Lokhorsterduinen en Jan Saanensduin. Het ligt op de grens met de gemeente Hillegom. Hier verrijst vanaf 1927 het omvangrijke complex van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang (tegenwoordig De Geestgronden genaamd). Het stedenbouwkundig plan evenals alle bouwontwerpen tot 1939 zijn van de hand van A.T. Kraan. Over deze, uit Oegstgeest afkomstige, architect is weinig bekend¹.

Het stedenbouwkundig ontwerp, waarbij restanten van het oude duinlandschap als laanbeplanting zijn opgenomen, heeft een streng formele opzet die gebaseerd is op een noord-zuid georiënteerde hoofdas die gekruist wordt door een, tegenwoordig niet meer herkenbare, oost-westas².

De noord-zuidas wordt gevormd door het als hoofdgebouw ontworpen administratiegebouw (zuid), de kerk (midden) en de watertoren (noord). De kerk vormt het middelpunt van beide assen. Ten oosten van de as verrijzen de paviljoens voor vrouwelijke patiënten, ten westen die voor mannelijke patiënten. De paviljoens vormen elkaars spiegelbeeld. Het complex Vogelenzang is gebouwd volgens het, sinds het begin van de 20ste eeuw gangbare, zogenoemde paviljoensysteem. Hierbij werden patiënten naar de aard van hun ziekte in de daarvoor bestemde paviljoens verpleegd. Zo verzezen er paviljoens bestemd voor 'onrustige vrouwen', 'onrustige mannen', 'rustige vrouwen', 'rustige mannen' of 'half rustige' vrouwen of mannen.

Op 27 september 1927 vindt de eerste steenlegging plaats. Ter gelegenheid hiervan wordt een gedenksteen in de vestibule van het administratiegebouw geplaatst. De officiële opening vindt een jaar later plaats op 11 september 1928. De observatiepaviljoens Beukenhorst en Lokhorst: eentje voor 60 onrustige mannen en eentje voor 60 onrustige vrouwen, zijn dan inmiddels in gebruik.

Van de gebouwen die A.T. Kraan hier tot 1939 ontwerpt is een aantal bewaard gebleven. Daartoe behoren de meeste gebouwen langs de noord-zuidas maar ook enkele elders op het terrein gebouwde observatiepaviljoens en dienstwoningen (o.m. langs de Rijksstraatweg). Veel bebouwing is gesloopt en vervangen door nieuwbouw die beantwoorde aan de in de loop van de tijd voortdurend veranderende therapeutische opvattingen.

De belangrijkste wijzigingen uit latere tijd zijn:

- Het verdwijnen van de oost-westas door sloop en vervangende nieuwbouw die deze as niet respecteerde.

¹ Andere ontwerpen van A.T. Kraan zijn de gereformeerde Pauluskerk te Amstelveen (1937), Meelfabriek de Zijlstream te Leiderdorp (1916), Rehoboth kapel te Oegstgeest (1923).

² Op de luchtfoto KLM Aerocarto N.V. 1921-39 is deze formele stedenbouwkundige structuur goed zichtbaar. (RANH, nr. 492.629.014)

- De noord-zuidas tussen de kerk en de watertoren is verzwakt door de sloop van twee tegenover elkaar gesitueerde paviljoens (Iepenhorst en Eikenhorst) die net als de paviljoens Beukenhorst en Lokhorst de as begeleidden.
- De formele inrichting van de semi-openbare ruimte tussen de kerk en de watertoren (overeenkomstig die tussen de kerk en het administratiegebouw) is verdwenen.
- Sloop van tal van door A.T. Kraan ontworpen paviljoens, bedrijfsgebouwen en dienstwoningen. Ook het door hem ontworpen toegangshek is niet meer aanwezig.
- Enkele karakteristieke architectonische details verdwenen zoals de horizontale roedenverdeling van de, meestal ijzeren, ramen.

Ondanks de wijzigingen is er sprake van een uniek ensemble met grote cultuurhistorische, stedenbouwkundige, architectuurhistorische en landschappelijke waarden. Daarnaast vertegenwoordigt het complex een belangrijke sociaal-historische waarde in verband met opvattingen over de verzorging van psychiatrische patiënten in het Interbellum. Als psychiatrisch ziekenhuis is Vogelenzang onlosmakelijk verbonden met de geschiedenis van Bennebroek.

De monumentale waarde is gelegen in de bijzondere, complexmatige samenhang, tussen de stedenbouwkundige, architectuurhistorische en landschappelijke structuur en de inrichting van de (semi)openbare ruimte. Extra bijzonder is het gegeven dat het stedenbouwkundig, architectonisch en landschappelijk totaalontwerp afkomstig is van de hand van één architect.

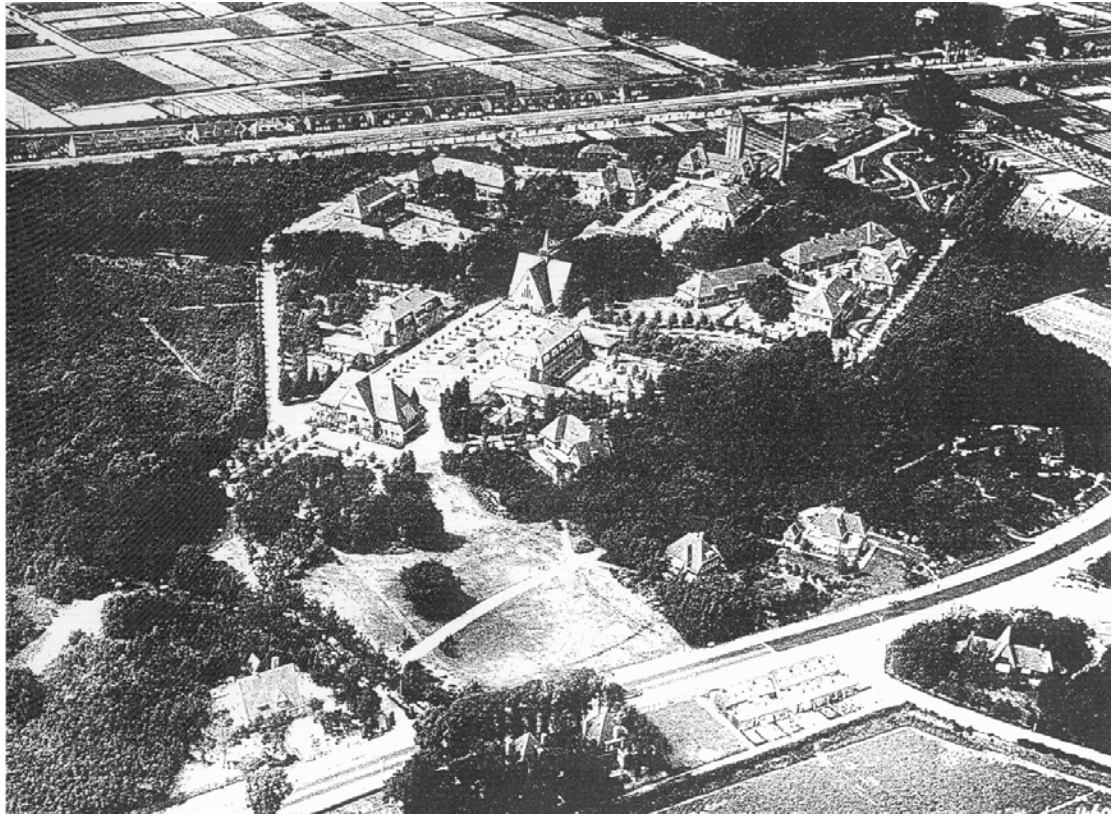
Tot de belangrijkste monumentale waarden behoren:

- De noord-zuidas: hoofdgebouw, kerk met aangrenzende paviljoens Beukenhorst en Lokhorst, watertoren met het daaraan gekoppelde bedrijfsgebouw.
- De architectuurhistorische kwaliteit van de ontwerpen van A.T. Kraan in een aan de Amsterdamse School verwante stijl.
- De kwaliteit van de landschappelijk ingerichte semi-openbare ruimte te weten het open, uitgestrekte gazon met de vijver voor het hoofdgebouw, de besloten ‘intieme’ maar wel formele inrichting van het ‘paviljoensplein’ met de vijver tussen het hoofdgebouw en de kerk, de afwisseling van strakke, (formele) en slingerende (informele) padenstelsels, de integratie van plantsoenen, de monumentale bomen.

Beschermenswaardig is de ensemblewaarde van de complexonderdelen langs de hoofdas. Dat wil zeggen: behoud (en versterking) van de samenhang tussen stedenbouwkundige, architectonische en landschappelijke structuur en landschappelijk ingerichte semi-openbare ruimte.

Tot het complex behoren de volgende onderdelen:

- **Administratiegebouw**
- **Beukenhorst en Lokhorst**
- **Kerk**
- **Directiekeet**
- **Watertoren en bedrijfsgebouw**
- **Landschappelijke aanleg en inrichting**

Luchtfoto van het complex, gemaakt circa 1932. KLM Aerocarto N.V. (RANH)

Complex Vogelenzang (De Geestgronden)

Administratiegebouw

Straat	: Rijksstraatweg
Huisnummer	: 113
Postcode	: 2121 AD
Kadastrale aanduiding	: A 4757
Naam object	:
Bouwjaar	: 1927
Architect	: A.T. Kraan
Bouwstijl	: Amsterdamse School (verstrakte versie)
Oorspronkelijke functie	: Administratiegebouw Vogelenzang
Huidige functie	: Hoofd- en administratiegebouw De Geestgronden

Inleiding

Het administratiegebouw, tevens hoofdgebouw van het complex, is zeer beeldbepalend gesitueerd aan de westzijde van de Rijksstraatweg achter een uitgestrekt gazon met vijver en fontein. Het pand vormt het begin van de noord-zuidas. De voorgevel is georiënteerd op het uitgestrekte gazon met vijver van het voorterrein. De achtergevel is georiënteerd op het meer besloten 'paviljoensplein' met kerk rondom de vijver.

Het pand is in 1927 ontworpen door A.T. Kraan in een aan de Amsterdamse School verwante zakelijke stijl. De strakke gevels, grote raampartijen met stalen vensters en grintbetonnen sierbanden geven het gebouw een functionalistisch voorkomen.

Decoratieve elementen zoals de met terra-cotta gedecoreerde entreepartij en het siermetselwerk wijzen op de invloed van de Amsterdamse School.

Het gebouw is kort na de oplevering verbreed.

Tot de belangrijkste wijzigingen uit latere tijd behoren aanbouwen aan de achtergevel en aan de zuidelijke kopgevel. De bovenlichten verloren hun oorspronkelijke, met glas-inlood bezette en van horizontale roeden voorziene indeling. Intern wijzigde de structuur.

Beschrijving

Het administratiegebouw heeft een in essentie H-vormige plattegrond en bestaat uit twee bouwlagen en een kapverdieping onder een fors schilddak dat is gedekt met rode Romaanse pannen. Ter plekke van de verlaagde nok is het gebouw, kort na de oplevering, verbreed.

Aan de achterzijde en op het voordakschild staan nog drie oorspronkelijke, kleine dakkapellen. De overige (niet beschermenswaardige) dakkapellen zijn van latere datum.

Een kort tussenlid verbindt het hoofdgebouw met een plat afgedekte, onderkelderde éénlaags aanbouw aan de achterzijde waarin oorspronkelijk een cursuslokaal met podium te vinden was.

De voorgevel heeft een middenrisaliet met topgevel die aangrijpt op de nok. De gevels bezitten zijrisalieten en worden afgesloten door een doorlopende gootlijst met fors uitkragende bakgoot. De middenrisaliet heeft een centrale, halfronde entree-uitbouw.

De gevels zijn gemetseld in hardgraauwe baksteen in halfsteens verband. Rollagen zijn aangebracht boven de borstwering, in de gevelafsluiting van de topgevel en boven de

gekoppelde vensters in de topgevel. De middenrisaliet is in de top voorzien van siermetselwerk en bezit, boven de gevelopeningen, sierbanden van gewassen grintbeton. In de kolommen van de halfronde ingangspartij en in de muurvlakken van het balkon daarboven zijn diverse decoraties aangebracht in terracotta.

Boven de entree in de middenrisaliet is met wit geschilderde, gepleisterde letters de naam van het ziekenhuis aangebracht: *Vogelenzang*

De raampartijen bezitten stalen kozijnen, meerruitsramen en betegelde lekdorpels. De achtergevel heeft links en rechts risalieten en een centrale middenpartij die door de daklijst steekt en met een aangekapt dakschild aanhaakt op het dakvlak. Deze centrale middenrisaliet bezit vier gekoppelde, verticale vensterreeksen. Een gemetseld, kort tussenlid verbindt deze middenpartij met een gemetselde, onderkelderde, éénlaags uitbouw die plat is afgedekt met brede overstekken. De gevels van deze uitbouw bezitten sterk uitkragende gemetselde steunberen. Aan de zuidzijde van deze aanbouw staat een lange, licht gebogen, gemetselde plantenbak.

Links in de achtergevel zit een (niet beschermenswaardige) aanbouw met balkon van latere datum. De kopgevel (zuid) heeft een (niet beschermenswaardige) entree-aanbouw van latere datum.

Binnen in het entreeportaal zit links in de muur een ingemetselde gevelsteen met herdenking van de eerste steenlegging op 27 september 1927 en bijbeltekst.

Motivering voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst

Het als administratiegebouw ontworpen hoofdgebouw uit 1927 heeft cultuurhistorische waarde in combinatie met de omringende semi-openbare ruimte als oorspronkelijk hoofdgebouw van het complex. Het gebouw heeft grote cultuurhistorische waarde als onderdeel van het totale ensemble van het complex *Vogelenzang*.

Het gebouw heeft belangrijke stedenbouwkundige en situationele waarden vanwege de beeldbepalende ligging aan de Rijkstraatweg, achter het uitgestrekte gazon

Het pand heeft architectuurhistorische waarde als voorbeeld van een ontwerp in een verstrakte versie van de Amsterdamse School. Het is een goed voorbeeld van het tot nu toe relatief onbekende maar gevarieerde oeuvre van de Oegstgeester architect A.T. Kraan.

Het pand is op vrij gave wijze behouden gebleven.

Beschermenswaardig zijn alle in de bovenstaande beschrijving omschreven onderdelen tenzij aangeduid als niet beschermenswaardig.

Voorgevel met gazon, waterpartij en fontein

Zicht op de achtergevel van het hoofdgebouw gezien vanuit het 'Paviljoensplein' en de kerk

Hoofdgebouw rond 1927